

сучасні методики криміналістичного дослідження вогнепальної зброї не дозволяють встановлювати абсолютний час пострілу. А ось аналогічне по суті експертне завдання, але з іншим формулюванням питання: «чи проводився постріл з цієї зброї після останньої чистки його каналу ствола?» – успішно вирішується сучасною судовою балістикою.

Або, щодо документів, виконаних на сучасних друкуючих пристроях (принтерах тощо), на запитання: «яким способом виконаний машинописний текст в представленому на дослідженні документі?» – експерт може дати висновок – неможливо вирішити питання, пославшись, на те, що в представленому документі машинописний текст (тобто знаки, надруковані на пишучій машинці) відсутні, а про сучасні засоби і способи друку в постанові нічого не сказано.

Для встановлення справжніх причин неможливості виконання експертизи в даній ситуації слід встановити:

1) яким чином експерт уявив сутність предмета і завдань експертизи і як він співвідносив з ними питання, сформульовані в постанові;

2) чи відповідає формулювання питання, викладене в постанові про призначення експертизи, сучасному стану науки і техніки, а також можливостям цього виду експертизи;

3) чи звертав увагу експерт на редакцію поставлених питань і чи не викликала вона у нього якісь сумніви;

4) дозволила б зміна формулювання питання вирішити поставлене завдання, якщо так, то чому він його не змінив.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-589-4-19>

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Дрозд Віталій Юрійович

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

з проблем запобігання кримінальним правопорушенням

факультету № 3

Донецького державного університету внутрішніх справ

м. Кропивницький, Україна

Однією з форм використання слідчим спеціальних знань, регламентованою кримінальним процесуальним законодавством, є призначення та проведення судових експертиз.

Судова експертиза відіграє важливу роль в доказуванні, відображає досягнення науково-технічного прогресу. Тому в умовах змагального процесу ретельному аналізу з боку сторін кримінального провадження піддаються всі компоненти проведення судової експертизи (її вид, етапи проведення, методика проведення, компетентність і кваліфікація судового експерта). Нині в Україні, як і у всьому світі, формується якісно нова модель судової експертизи, яка характеризується запровадженням стандартизованої термінології, розробленням показників достовірності результатів експертиз, нейтралізацією суб'єктивізму експертів, удосконаленням існуючих та розроблення нових методик дослідження, акредитацією судово-експертних інститутів і лабораторій тощо. Цей процес відображається у двох напрямках – удосконалення методик проведення традиційних експертиз і формування нових видів експертиз (молекулярно-генетичної; експертизи, пов'язаної з використанням поліграфа; військової експертизи; експертизи об'єктів інтелектуальної власності та ін.) [1, с. 34–35].

Основною метою проведення судової експертизи є сприяння повному і швидкому розслідуванню кримінальних правопорушень, встановленню істини у кримінальному провадженні, дослідження певних об'єктів і явищ, отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для прийняття правильних та обґрунтованих рішень, а також отримання таких нових фактичних даних, які досі ініціаторам проведення експертизи не були відомі та які іншим способом встановити неможливо [2, с. 236].

На думку О. Ю. Паладійчук, експертиза проводиться для виявлення тих фактичних даних, які можуть підтвердити або спростувати факти, що мають юридичне значення. Самі по собі юридичні факти експертизою не встановлюються чи не виключаються, а тому не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [3, с. 88]. Залежно від того, на якому аспекті судово-експертної діяльності робиться акцент, під судовою експертизою розуміється інститут доказового й процесуального права, система процесуальних відносин, форма використання спеціальних знань, процедура дослідження й оформлений за результатами її завершення документ – висновок експерта [4, с. 357].

В. Ю. Шепітько слушно зазначає, що судова експертиза – це процесуальна дія, яка полягає в дослідженні експертом за завданням слідчого або судді речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для правильного вирішення справи [5, с. 257].

Отримання об'єктивних результатів проведеного експертного дослідження безпосередньо залежать від своєчасності її проведення, а

також правильно обраного предмета дослідження й чіткого формулювання запитань експертам. Водночас такі недоліки, як винесення на вирішення експерта запитань, що виходять за межі його компетенції; неякісне проведення огляду місця події; неналежна якість підготовки матеріалів, які направляють на експертизу; брак необхідних вихідних даних; формальне задоволення або ігнорування клопотань експертів про надання додаткових матеріалів, необхідних для проведення експертизи; недотримання процесуальних вимог під час призначення експертизи, – ускладнюють процес проведення експертиз, подовжують строки їх виконання та стають причиною того, що експерт вирішує поставлені перед ним питання в імовірній формі або відмовляється від їх вирішення взагалі, а також створюють можливість для допущення експертної помилки. Крім того, зазначені недоліки призводять до затягування строків розслідування, втрати доказової інформації, слідчих помилок, що врешті-решт негативно позначається на якості досудового розслідування загалом [6, с. 18].

КПК України передбачає, що експертизу проводить експерт за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [7].

Роль експертизи в розслідуванні кримінальних правопорушень полягає в тому, що вона: а) забезпечує отримання нових доказів; б) дозволяє вводити до процесу доказування фактичні дані, що для органолептичного сприйняття та дослідження недоступні; в) надає можливість перевіряти достовірність фактів, встановлених органолептичними засобами; г) дозволяє за матеріальними відображеннями вирішувати проблему ототожнення людей та речей [8, с. 341].

Механізм вчинення корупційних злочинів передбачає необхідність проведення значної кількості різноманітних експертиз: економічних, технічних експертиз документів, почеркознавчих, дактилоскопічних, експертиз матеріалів, речовин і виробів, біологічних, комп'ютерно-технічних, фоноскопічних, товарознавчих, будівельно-технічних та оцінно-будівельних експертиз, експертиз вартості нерухомого майна та майнових прав на це майно, оцінно-земельних [9, с. 204-205].

За результатами дослідження Ю. Пілюкова та О. Шрамка, при розслідуванні корупційних злочинів найчастіше проводять криміналістичні експертизи, експертизи матеріалів, речовин і виробів, комп'ютерно-технічні, фоноскопічні, відео-фоноскопічні, різноманітні товарознавчі, будівельно-технічні та оцінно-будівельні експертизи, експертизи вартості нерухомого майна та майнових прав на це майно, оцінно-земельні, судово-бухгалтерські, біологічні та інші експертизи [10, с. 141].

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень свідчать про те, що при розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, найбільш широко використовуються можливості судової експертизи спеціальних хімічних речовин, технічної експертизи документів, економічної експертизи, експертизи відео-, звукозапису, лінгвістичної експертизи.

Можливості судових криміналістичних та економічних експертиз вже висвітлені у наукових роботах. У той самий час, у контексті розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, увагу звертає на себе судова лінгвістична експертиза.

Лінгвістичну експертизу трактують з двох точок зору: 1) це процесуальна дія, призначена для встановлення фактів з метою вирішення судової справи (таким чином, це вид діяльності, що регулюється процесуальними нормами, предметом регулювання яких є суспільні відносини); 2) це дослідження, що дозволяє або не дозволяє встановити ці факти (таким чином, у ньому немає нічого юридичного, використовуються наукові теорії і методики, що описують фрагменти реальності) [11, с. 156].

Предмет лінгвістичної експертизи складають фактичні дані, які встановлюються за допомогою спеціальних лінгвістичних знань і є суттєвими для вирішення конкретного питання у процесі судового розгляду.

Завданнями лінгвістичної експертизи тексту визначають: виявлення смислової спрямованості тексту, його емоційно-експресивного навантаження; аналіз специфіки використаних стилістичних засобів і прийомів; тлумачення лексем, словосполучень, речень, цілих фрагментів тексту; характеристика контексту, підтексту, гіпертексту повідомлення (прихована семантика, наочність, супровідні аудіо / відео, жести, міміка, інтонація); оцінка тих чи інших фактів, повідомлюваних у тексті [11, с. 160].

У контексті досліджуваних кримінальних правопорушень актуальним є здійснення лінгвістичної експертизи усного мовлення. Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи усного мовлення є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений в усній формі і зафіксований у (відео)фонограмі, які отримані в результаті проведення НСРД.

У межах лінгвістичної експертизи усного мовлення проводяться ідентифікаційні, діагностичні дослідження усного мовлення особи та семантичне дослідження усного мовлення. Під час проведення ідентифікаційних та діагностичних досліджень усного мовлення особи вирішуються питання, що стосуються: ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення; визначення типу

висловлювання (спонтанне, неспонтанне мовлення, читання тексту тощо); визначення в мовленні ознак імітації, рідної мови тощо.

Під час проведення семантичних досліджень вирішуються питання, пов'язані з аналізом змісту мовлення особи (розмови), – тобто питання, не пов'язані зі встановленням фактичних даних про особу мовця.

Перелік вирішуваних у процесі семантичної лінгвістичної експертизи питань: чи є ознаки підтекстового (або двоякого) тлумачення слів та висловлювань в усному мовленні досліджуваної особи? чи містяться в мовленні досліджуваної особи публічні заклики (висловлювання) до певних дій (вказати, яких саме)? чи міститься в мовленні особи інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи? чи є висловлювання особи фактичним твердженням або оціночним судженням? [11, с. 161].

Одним із найскладніших серед цих напрямів є дослідження усвідомлено прихованої, замаскованої, завуальованої інформації у мовленнєвому повідомленні. Така інформація міститься, зокрема, при спілкуванні, коли йдеться про отримання, вимагання, пропозицію неправомірної вигоди, коли висловлюється замаскована вказівка, команда, коли передаються відомості секретного характеру тощо. У зазначених повідомленнях здебільшого є як явна, так і прихована інформація: явна інформація – та, яку автор (мовець) не приховує від необізнаного, випадкового реципієнта чи від правоохоронців, а прихована – призначена лише конкретному адресату, ніхто інший із реципієнтів не має її зрозуміти. Прихована інформація може бути замаскована під конкретний знак, слово, словосполучення, вона є кодуванням відомостей, заздалегідь обумовленим між адресатом та адресантом. При цьому такі умовності у повідомленнях, з одного боку, зазвичай зовні відбивають їхнє явне значення, яке стандартно їм приписується, не вибивається різко із загального змісту та стилю, вони непомітні, схожі на загальновідомі вади усномовного спілкування, не звертають на себе увагу при поверхневому аналізі, при сприйнятті пересічною людиною, а з іншого боку, мають прихований смисл, приписаний ним (умовностям) комунікантами за попередньою домовленістю. Домовленості можуть бути чіткими і ясними (наприклад: надалі танки називати «гусями», патрони – «ящиками зі смородиною», центр міста – «яблуком», матеріали конференції – «медичними аналізами»; якщо слід виплатити комусь гроші, – не ставте у кінці вашої резолюції крапку), а також, так би мовити, половинчастими, коли за попередньою домовленістю або за загальновідомими нормами вербальної поведінки у певній ситуації щось забороняється прямо писати чи казати, а при спілкуванні треба якось замінювати, в тому числі спонтанно (наприклад: «...ні в якому разі не згадуйте ані гроші, ані

посаду у майбутніх розмовах»), внаслідок чого з'являються висловлювання на кшталт «Я приніс те, про що ми домовлялися», «Те, що ви казали, вже лежить», «Я маю певну ділову пропозицію» [12, с. 50].

Призначення судових експертиз під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, є однією з ключових форм використання спеціальних знань, що забезпечує здобуття нових доказів, перевірку вже отриманої інформації та встановлення фактичних обставин, недоступних для безпосереднього сприйняття. Ефективність експертного забезпечення безпосередньо залежить від своєчасності призначення експертизи, правильного визначення її виду, повноти наданих матеріалів і чіткості сформульованих запитань. Особливе значення у справах цієї категорії набуває лінгвістична експертиза усного мовлення, яка дозволяє виявляти приховану, завуальовану та підтекстову інформацію у зафіксованих переговорах, що часто використовується як інструмент маскування корупційних дій. Саме комплексне та методично обґрунтоване використання можливостей судової експертизи істотно підвищує якість доказування і результативність досудового розслідування загалом.

Література:

1. Бажанюк В. В. Правові та організаційно-тактичні основи проведення експертиз у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 – Право (канд. юрид. наук). Кропивницький : Донецький держ. ун-т внутр. справ, 2023. 256 с.

2. Чаплинський К. О. Тактика використання спеціальних знань у системі тактичного забезпечення досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 57. – С. 232–238.

3. Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 87–89.

4. Тутецька Н. В. Судова експертиза як засіб доказування у кримінальному судочинстві. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (Київ–Маріуполь, 27 лют. 2018 р.). Київ–Маріуполь, 2018. С. 357–359.

5. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.

6. Таран О. В., Тимофеева Н. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва : метод. рек. / О. В. Таран, Н. В. Тимофеева. Київ, 2016. 22 с.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

8. Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Атіка, 2001. 544 с.

9. Савчук Т. І. Окремі аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні корупційних злочинів. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю з дня народження проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 204–206.

10. Пілоков Ю., Шрамко О. Судова експертиза як форма використання спеціальних знань при розслідуванні корупційних злочинів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4 (16). С. 139–143.

11. Гарбера І. В. Основи лінгвістичної експертизи тексту : навч.-метод. посіб. Вінниця, 2020. 220 с.

12. Будко Т. В. Проблемні питання судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення та рекомендації щодо їх вирішення (на матеріалах кримінальних проваджень) : монографія. Київ, 2017. 88 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-589-4-20>

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ МИТНИХ ОРГАНІВ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: КОНЦЕПЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ МИТНИЦІ

Єфімова Інна Веніамінівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Розгон Олександр Григорович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Сучасна система національної безпеки України формується в умовах поєднання воєнної агресії РФ та глибоких інституційних трансформацій, пов'язаних із європейською інтеграцією, що об'єктивно змінює саме